

ШАПОШНИК А. О.,
аспірантка кафедри господарського
права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 346.3:001.895
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.11>

ДОГОВІРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ІННОВАЦІЙНІЙ СФЕРІ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Стаття присвячена дослідженню договірному забезпеченню діяльності в інноваційній сфері, а саме окремим особливостям договорів, що укладаються між суб'єктами національної інноваційної системи України загалом та щодо надання послуг в інноваційній сфері зокрема. Визначено поняття договору в господарському праві, специфіка договору в інноваційній сфері та досліджені особливості договірному забезпечення діяльності в інноваційній сфері.

Найважливішим аспектом правового регулювання інноваційної сфери є механізм взаємодії між учасниками інноваційних відносин. В інноваційній діяльності, як і в будь-якій іншій галузі управління, основною формою взаємодії сторін є договір. Саме він є основним засобом взаємодії між учасниками інноваційного циклу України, що відображає «динаміку» інновацій.

Специфіка договору як основного господарсько-правового засобу виявляється в особливостях договірних зв'язків, які склалися між суб'єктами національної інноваційної системи України. До них автор відносить наявність інноваційного складника у предметі договору; підвищену роль держави в інноваційних правовідносинах; різноманіття видів договорів, що укладаються в інноваційних відносинах; спрямованість договору на впровадження інновацій; розширення укладення інвестиційних договорів з метою залучення додаткового фінансування в інноваційні проекти і поділу ризиків ведення інноваційної діяльності; використання договорів як передбачених, так і не передбачених законодавчо, а також складних правових конструкцій, виражених категоріями «змішаний договір», «комплексний договір».

Введення у правове поле нових договірних конструкцій або зміна (доповнення) наявних положень законодавства виправдовується у зв'язку з тим, що інноваційна діяльність не отримала повномасштабного розвитку у цьому напрямі. Автор розкриває причини необхідності виокремлення окремого типу інноваційного договору у його подальшої законодавчої регламентації.

Ключові слова: договір, господарський договір, інноваційна діяльність, особливості договорів в інноваційній сфері.

Shaposhnyk A. O. Contractual support of activities in the innovation sphere: concept and features

The article is devoted to the study of contractual support of activities in the innovation sphere, namely the specific features of agreements concluded between the subjects of the national innovation system of Ukraine in general and the provision of services in the innovation sphere in particular. The concept of the contract in the economic law, specificity of the contract in the innovative sphere is defined and features of contractual maintenance of activity in the innovative sphere are investigated.

The most important aspect of the legal regulation of the innovation sphere is the mechanism of interaction between the participants of innovation relations. In innovation, as in any other field of management, the main form of interaction between the parties is a contract. It is the main means of interaction between the participants of the innovation cycle of Ukraine, which reflects the “dynamics” of innovation.

The specificity of the contract as the main economic and legal means is manifested in the peculiarities of the contractual relations that have developed between the subjects of the national innovation system of Ukraine. These include the author: the presence of an innovative component in the subject of the contract; increased role of the state in innovative legal relations; variety of types of agreements concluded in innovation relations; the focus of the agreement on the introduction of innovations; expanding the conclusion of investment agreements in order to attract additional funding for innovation projects and share the risks of innovation; use of contracts, both provided and not provided by law, as well as complex legal structures, expressed by the categories of “mixed contract”, “comprehensive contract”.

Introduction of new contractual constructions into the legal field or change (addition) of existing provisions of the legislation is justified due to the fact that innovation activity has not received full-scale development in this direction. Author reveals the reasons for the need to distinguish a particular type of innovation agreement and its subsequent legislation.

Key words: *agreement, business agreement, innovation activity, features of agreements in innovation sphere.*

Вступ. Останні роки характеризуються переходом економіки країни на інноваційний шлях розвитку, тому особливої уваги потребує інноваційна сфера та основи її регулювання. На жаль, законодавче регулювання здійснення інноваційної діяльності нині перебуває у стані застою та не має всебічного вдосконалення.

У зв'язку з тим, що для інноваційних правовідносин характерне регулювання різними галузями права, справедливо міркувати про застосування до них різних правових засобів цивільного, господарського, адміністративного, фінансового права. Такі засоби утворюють механізм правового регулювання інноваційної діяльності, за допомогою якого забезпечується результативний правовий вплив на відносини, що виникають під час її організації та безпосереднього здійснення.

В сучасній юридичній науці питанням договірного права в межах господарського права приділяють увагу О.А. Беяневич, М.І. Брагінський, С.Я. Вявженчук, О.С. Іоффе, О. Кравчикова, В.С. Мілаш та інші науковці України. Дослідженням договірного забезпечення діяльності в інноваційній сфері займалися Ю.Є. Атаманова, Д.І. Адамюк, К.Ю. Іванова, П.С. Матвеев, О.Є. Сімсон, проте особливості та типи договірних конструкцій з надання послуг в інноваційній сфері повністю не розглядалася, що спонукає до їх дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз господарського законодавства та наукових досліджень із господарського права на предмет доцільності існування окремого типу інноваційного договору та можливості його подальшої законодавчої регламентації.

Результати дослідження. Господарський кодекс і низка нормативно-правових актів є законодавчим підґрунтям регулювання господарської діяльності, пов'язаної з надання послуг загалом й інноваційних послуг зокрема. Найважливішим із аспектів правового регулювання інноваційної сфери є механізм взаємодії учасників інноваційних правовідносин. В інноваційній діяльності, як і будь-якій іншій сфері господарювання, основною формою взаємодії учасників правовідносин є договір.

У межах суспільного виробництва надаються споживчі та виробничі послуги, а природа послуг є варіативною залежно від характеру потреб, що ними задовольняється. Масштабність і функціональна різноманітність послуг, сучасні тенденції розвитку сфери послуг загалом

лом актуалізують необхідність чіткого окреслення меж галузевого правового регулювання договірних відносин із надання послуг і посилюють потребу його вдосконалення [5, с. 183].

Договір є однією із найпоширеніших підстав виникнення господарських зобов'язань та правовим інструментом, за допомогою якого сторони виражають та узгоджують свою волю [1, с. 5]. О. Красавчиков справедливо зазначає, що договір – це юридичний факт особливого роду [2, с. 169], оскільки він відрізняється від усіх їх видів, у тому числі й тих, що належать разом із ним до правомірних юридичних дій. Це пов'язано із правочинною природою договору, який розглядається як двосторонній чи багатосторонній правочин. На нашу думку, договір є гнучким регулятором суспільних відносин, за допомогою якого задовольняються різні потреби (як індивідуальні, так і загально-суспільні), він перебуває у стані постійного розвитку.

Для правової науки завжди була властива неоднорідність поглядів на договори у господарському обороті. Одні науковці не вбачають у такому договорі ніяких особливостей і розглядають його як звичайний загально-цивільний договір; інші – як особливий різновид цивільного договору; треті – як комплексний правовий інститут, який утворюється з норм як цивільного, так і господарського права; четверті – як самостійний правовий інститут [6, с. 33].

Нині у правовій науці чітко виокремлюють три основні теорії договору, які намагаються розкрити сутність цієї юридичної конструкції: «консенсуальна теорія» (договір – це домовленість сторін про встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків); «теорія обіцянки» (договір – це обіцянка або набір обіцянок, на які може покластися контрагент); «актова теорія» (договір – це спільно, на підставі згоди, здійснені відокремлені волевиявлення двох чи більше уповноважених суб'єктів права, спрямовані на регулювання їхньої поведінки).

Під час концептуального обґрунтування договорів більшість науковців визнають їх самостійну регуляторну роль і підкреслюють, що саме вона зближує їх із законами та нормативними актами, оскільки умови договору (як і правила, що містяться у поза юридичних формах договірного права) відрізняються від юридичної норми насамперед своїм походженням: вони виражають волю сторін-суб'єктів економічної діяльності, а юридична норма – волю органу, який видав нормативний акт, до якого включено цю норму. Договірне регулювання є другим «шаблем» регламентації суспільних відносин, в той час як нормативно-правове регулювання на локальному рівні доповнюється свідомою саморегуляцією.

Договір є багатогранним правовим феноменом, який одночасно виступає актом правовстановлення (у ньому виявляється автономія волі сторін щодо врегулювання їх взаємовідносин на власний розсуд у межах, дозволених законом, індивідуальне правове регулювання) та актом правореалізації (у формі додержання, виконання та використання) [3, с. 153]. Основою договірної дисципліни є відомий принцип, висунутий Гуго Гроцієм, “*pacta sunt servanda*” (договір повинен виконуватися), для обґрунтування якого науковці в різні періоди висували різні теорії (вольову, теорію обіцянки, деліктну, теорію ефективності) [4, с. 47].

Саме договір є основним засобом взаємодії між учасниками інноваційного циклу України, який відбиває «динаміку» інноваційної діяльності, що особливо важливо, оскільки інноваційні відносини на практиці є триваючими і складаються із кількох етапів. Повний життєвий цикл інновацій, стадій інноваційного процесу опосередковується різними договірними конструкціями господарського права.

Договори займають важливе місце в умовах переходу до інноваційної економіки, заснованої на прагненні до постійних технологічних вдосконалень, нововведеннях, інноваціях, ініціативності, на виробництві високотехнологічної продукції. У цьому плані договори відіграють ключову роль в реалізації механізму інноваційної діяльності.

Специфіка договору як основного господарсько-правового засобу виявляється в особливостях договірних зв'язків, які склалися між суб'єктами національної інноваційної системи України. Для договірних зв'язків між суб'єктами національної інноваційної системи (далі – НІС) України характерні такі особливості:

1) договори, укладені в НІС, є різновидом господарського-правових договорів, цільова спрямованість яких – здобуття конкурентних переваг, отримання максимального прибутку. Вони укладаються при здійсненні підприємницької діяльності та підлягають регулюванню національним законодавством;

2) наявність інноваційного складника у предметі договору, під яким слід розуміти економічний зв'язок предмета договору з процесом створення і комерціалізації наукових і (або) науково-технічних результатів та інновацій;

3) підвищена роль держави в інноваційних правовідносинах. З огляду на ризикованість характеру інноваційної діяльності та її високовитратність виникає необхідність підтримки балансу прав та інтересів сторін, а також захисту інтересів приватних осіб. Держава – активний учасник інноваційних правовідносин [7, с. 92]. У національній інноваційній системі держава володіє різними функціями, в тому числі розробляє і реалізує державну інноваційну політику, приймає через органи державної влади правові акти, які регулюють інновації тощо;

4) різноманіття видів договорів, які укладаються в інноваційних відносинах.

Оскільки у більшості випадків суб'єкти інноваційних правовідносин є і господарюючими суб'єктами, то для них характерне використання різних видів договорів, передбачених господарським законодавством країни, в процесі звичайної господарської діяльності, наприклад договори поставки інноваційної продукції, яка використовується при виробництві інноваційних продуктів, договори оренди високотехнологічного обладнання, договори комерційної концесії, договори підряду на виготовлені дослідні зразки інноваційних виробів, роботи по установці нового обладнання, нових технологічних ліній;

5) спрямованість договору на впровадження (практичне застосування, комерціалізацію) інновацій. Істотна частина результатів науково-дослідної діяльності залишається не впровадженою у практику, не приносить доходи господарству і бюджету у зв'язку з відсутністю організаційних та економічних механізмів, які б призводили до комерціалізації проєктів і розробок, що мають потенціал практичного використання. Цей факт знижує ефективність використання бюджетних коштів, витрачених на дослідницьку діяльність, тому дуже сповільнюється розвиток інноваційного сегменту реальної економіки територій. На жаль, ця особливість поки що досліджується лише в теорії, правові аспекти комерціалізації інновацій до сих пір не повністю враховані у нормативно-правовій базі України;

6) розширення укладення інвестиційних договорів з метою залучення додаткового фінансування в інноваційні проєкти і поділу ризиків ведення інноваційної діяльності. Додаткове фінансування для підготовки до збільшення обсягів виробництва інноваційної продукції, широкомасштабного просування товару на ринок може відбуватися також шляхом укладення договорів позики, отримання банківських кредитів;

7) багатогранний характер інноваційного процесу зумовлює особливу затребуваність принципу свободи договору, використання договорів як передбачених, так і не передбачених законодавчо, а також складних правових конструкцій, виражених категоріями «змішаний договір», «комплексний договір».

Господарюючі суб'єкти використовують у своїй практиці складні договірні форми, які містять елементи інших договорів і називаються змішаними відповідно до ч. 2 ст. 628 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), у якій йдеться про те, що сторони можуть укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів, передбачених законом або іншими правовими актами. За змістом положень ст. 627 ЦК України сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Змішані договори можна визнати одним із виявів важливого принципу свободи договору, в тому числі і тому, що до відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах правила про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не впливає із угоди сторін або суті змішаного договору.

Одним із дискутованих у спеціальній літературі питань стосовно договорів, опосередковуючих інноваційну діяльність, залишається питання про необхідність і доцільність

запровадження в законодавство будь-яких додаткових спеціальних договірних форм, правових інструментів для регулювання інноваційних правовідносин. На нашу думку, доцільним є визнання наявності окремого типу інноваційного договору і його подальша законодавча регламентація з таких причин:

1) інноваційні відносини є різними за змістом і можуть виникати на різних етапах інноваційного циклу, тому в них можуть бути використані елементи різних договірних конструкцій;

2) широке використання змішаних і комплексних договорів дозволяє сторонам на свій розсуд з урахуванням усього наявного інструментарію вибрати найбільш оптимальним чином необхідні елементи договору і (або) певний вид договору;

3) виділення в нормативно-правовій базі країни базової універсальної договірної моделі «інноваційного» договору, на нашу думку, допоможе здійсненню господарської діяльності інноваційними підприємствами та іншими суб'єктами НІС;

4) основною системною ознакою договорів, яка опосередковує інноваційну діяльність, є інноваційний складник, репрезентований економічним зв'язком предмета договору з процесом створення і комерціалізації наукових і (або) науково-технічних результатів та інновацій. Наявність інноваційного складника впливає на зміст елементів традиційних договірних конструкцій.

Введення у правове поле нових договірних конструкцій або зміна (доповнення) наявних положень законодавства виправдовується у зв'язку з тим, що інноваційна діяльність не отримала повномасштабного розвитку в цьому напрямі. Вважаємо, що поняття «інноваційний договір» може використовуватися на доктринальному рівні як узагальнена економіко-правова категорія (договірний тип), що включає в себе різні види господарсько-правових конструкцій, які використовуються учасниками господарського обороту при здійсненні інноваційної діяльності.

Висновки. З огляду на зазначене під договірним типом інноваційного характеру пропонується розуміти будь-який господарсько-правовий договір, який опосередковує етапи інноваційного процесу: створення інновації, розпорядження виключними правами на об'єкт інтелектуальної власності, що містить властивості інновацій, її освоєння та впровадження, збут і маркетинг. З метою вдосконалення відповідно до нових економічних і правових реалій договірного регулювання інноваційних відносин необхідно передбачити у правовій базі особливості договорів, які опосередковують весь інноваційний процес.

Варто ще раз підкреслити важливе значення договірних засад у забезпеченні господарського правопорядку. Корелятивний зв'язок господарського договору із сучасною конфігурацією господарсько-правових засобів, спрямованих на забезпечення господарського правопорядку, вимагає нового підходу до розуміння правового значення договірного регулювання господарських відносин, проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел:

1. Смольков С.Н. Недействительные сделки: вопросы теории и практики : дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Московская академия экономики и права. Москва, 2004. С. 7.
2. Красавчиков О.А. Гражданско-правовой договор: понятие, содержание, функции. *Антология уральской цивилистики*. 1925-1989. М., 2001. С. 169.
3. Мілаш В.С. Про сутнісні елементи юридичної конструкції «договір». *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право. 2006. № 4(47). С. 146–156.
4. Гроций Г. О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права / Г. Гроций: пер. с лат. Москва, 1956. 868 с.
5. Мілаш В.С. Правове регулювання договірних відносин із надання послуг за сучасних ринкових умов. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_2_23 (дата звернення: 25.10.2020).

6. Мілаш В.С. Нові підходи до визначення договору у господарському праві. *Право України*. 2007. № 9. С. 31–36.

7. Іванова К.Ю. Правова характеристика договорів інноваційного характеру. *Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері* : матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 14 червня 2011 року. Харків : «ФІНН», 2011. С. 90–94.

